

Димитрије М. КАЛЕЗИЋ
Богословски факултет
Београд

ФИЛОЛОШКО И ТЕОЛОШКО ЗНАЧЕЊЕ РИЈЕЧИ КАТОЛИЧНОСТ-ЕКУМЕНИЗАМ-САБОРНОСТ

Ријеч је, најдубље схваћена, облик или начин исказивања одређеног садржаја и поруке бића. А ријеч у практичном смислу је звуковна маса која преноси одређени садржај — дакле, она је нешто инструментално што је у функцији. Ријеч може да буде записана на више начина: симболичним и сликовним, хијероглифским, клинастим или фонетским писмом, или снимљена магнетофонском или видеотраком. Као таква, ријеч је, значи, један унутрашњи садржај субјекта — мисаони, осјећајни, вољни...који је, као такав, нематеријалан. Тек кад се прелије у област физике, кад дакле добије своје тијело (*σῶμα*), тај садржај постаје доступан нашим чулима у оној мјери у којој се он прелио у своју акустичну или какву другу посуду и тако се опредметио. У самој ствари, смисао је опредмећен, али није без остатка уливен у материју — дакле, ни тада он не подлеже у потпуности нашој анализи, нити га обузима наше знање; наше знање у њему само учествује — кад у већој, кад у мањој мјери.

Ако овај однос преведемо на традиционалну философску терминологију, овдје је очигледно да се ради о односу феномена и ноумена. Ноумен (*νοούμενον*) је унутрашњи и људскоме органичном знању недостижни садржај ријечи, а феномен (*φαινόμενον*) његова спољна кошуљица која је доступна нашем испитивању. Речено језиком Кантове теорије сазнања, ноумен је ствар по себи (*Ding an sich*) која је недосежна најдаљим дометима људске мисли и за људску мисао она је увијек земља непозната (*terra incognita*), а феномен је њена појава (*Erscheinung*) која је предмет наше анализе и у домету је нашега сазнања — и то онако како нам се непосредно представља, каква нам изгледа у својој датости, а не каква је сама по себи.¹

Ово значи да имамо двојак приступ ријечи као таквој — као имплицитноме садржају и као његовоме експлицитном изражају. Ова два гледања

1 У вашем вијеку се философијом ријечи занима Сергије Булгаков; у својој темељној књизи *Философија имени*, Париж, 1953. он се свестрано бави питањем ријечи: лингвистички, философски и, на крају, богословски. Потпуно је друкчија истоимена књига А. Лосева, писана последије, а објављена знатно прије Булгаковљеве књиге, — *Философија имени*, Москва, 1927.

на ријеч као предмет изучавања су лингвистичко и филолошко. Оба она, свако са своје стране, освјетљавају трећу димензију ријечи и раскривају богословске дубине бића у којима се (дубинама) ријеч коријени и из којих израста. Зато је њено коријење сложено и њена суштина, иако присуствује у својој опредмећености, ипак је непосредно недосежна средствима и дометима нашега сазнања; она је, дакле, надразумна, и лежи у подручју умноме, а то је свијет идеја. Међутим, и лингвистика, преко филологије, и философија, односно теорија сазнања посебно, преко ријечи као предмета — излазе на крајње границе природних ствари и отварају, некад шири а некад ужи, видик према залеђу предметних ствари у намјери да некако докуче њихов дубљи смисао и садржај — овдје је у питању садржај ријечи, — и да тако што адекватније схвате, односно појме, саму бит ријечи која лежи дубоко испод коре њенога феномена. Суштина тога подухвата је у овоме: отклонити засторе којима је прекривен смисао ријечи, превладати дебеле слојеве талога разних нараштаја и њихових менталитета, превазићи границе разума и онда непосредно умом гледати у бескрај невидљивога и уочавати прави смисао који освјетљавају снопови онострани, надфизичке свјетлости. И у томе смислу ми ћемо имати непосредно сазнање до кога смо дошли — сазнавањем и превађавањем посредних предмета. Тако непосредно, пошто експериментално истражимо и превазиђемо подручје посредне предметне стварности и пошто нам средства разумскога сазнања, као посредног, буду непотребна, — пред нама се отварају нови простори умнога знања које је непосредно. Због свега тога сазнање је појединачно, парцијално, а знање је опште, генерално. То, даље, значи да је сазнање партиципација у знању — разумније се субјектова партиципација, дакле наше саучествовање, наше учествовање у заједници знања.

Психолошки гледано, овдје је у питању типична екстаза. Али ако се осврнемо на методолошки поступак, видећемо да није у питању мистичка екстаза која представља превазилажење предметне посредне стварности, него поступно упознавање појединачних зрачака и огранака стварности која нас, усходно, води према дубокоме заједничком коријену цјелокупне твари, свега створеног — и видљивога и невидљивога. Својим умним напором долазимо, преко разломака и микроцјелина појединачнога сазнања, до општег знања. Сазнавање као крајњи процес, и сазнање било као тренутно било као поступно освајање резултата тога процеса и даље држање у своме посједу онога што смо са-знали — то је утрвен пут, али веома далек и заобилазан, који води општем, цјеловитом знању. До њега досеже философски трансцендентализам, али то опште остаје у мраку који се освјетљава неадекватном свјетлошћу природнога људског разума; а та је свјетлост само слаби трачак одбљеска вјечне свјетлости која се прелама кроз човјекову личност. То подручје дубокога и општег освјетљавају благодатни снопови једне друге свјетлости, натприродне нестворене свјетлости коју Бог зрачи из себе и њом освјетљава своју творевину, омогућујући човјеку да тек под њеном призмом дође до правога знања онога што је опште и цјеловито.

Ова два домета — онај први који се завршава узлетом разума до сфере трансценденције, и овај други који представља отварање умнога погледа

ради примања надумне свјетлости — то су два пута која воде превазилажењу разломљенога бића и појединачног сазнања која се на њега односе. Први се завршава људским напором који досеже до општега, а други се завршава прихватањем свјетлости натприроднога Божјег откровења у чијој сфери мисао појединачнога човјека долази до општега или саборног сазнања у коме има своје пуно остварење и потврду заувјек — и тога човјек постаје дубоко и одговорно свјестан. Црква као жива заједница вјечнога надтварног Бога и временога тварног човјека који је намијењен вјечности и позван је у вјечност — отвара човјеку бескрајне могућности саборнога знања у које човјек као члан Цркве, као зглоб и ћелија у њеноме организму, улази и сазнаје их непосредним искуством, доживљајем цијеле своје личности — зависно од мјере своје могућности и свога отварања према бескрају и вјечности. Доживљајне способности и капацитет доживљаја — то је нешто што није једнако у свих; иста је ствар и са изражајем, односно ријечју: нема једнак садржај ријеч свакога субјекта, као што ни свака личност није у истој мјери укоријењена у дубинама, њима окренута и отворена па се и не храни једнако животним соковима које вуче из дубина надпојединачнога и општег.

Пред човјеком се, у хришћанској еклисиолошкој концепцији, отварају неслућене могућности, јер се Црква „као једно и недељиво небоземно богочовечанско биће протеже од земље до у врх изнад свих небеса над небесима.“²

II

Пошто се примарни предмет нашега истраживања — изрази: католицизам, екуменизам, саборност — односи на Цркву, неопходно је да се задржимо на филолошкоме, а кроз њега, и на теолошкоме значењу термина *црква*, па тек онда да узмемо у третман ове изразе.

1. Грчком изразу (*ἐκκλησία*) одговара јеврејски *סנהדרין* или други, грчки, за означавање јеврејске заједнице и њеног сакралног грађевинског објекта — синагога. Обје те ријечи су сложенице: *συν-ἄγω* свести, сводити, наједно довести, и *εκ-καλέω* — сазвати. Дакле, у питању је сазив, скуп, збор. Ријеч *ἐκκλησία* је, преко латинског (*ecclesia*), ушла у европске језике, претежно романске.

Али прије но што пређемо на финију и прецизнију грађу о овоме питању потребно је да направимо једну општију напомену и да укажемо на њену дубљу тачку ослонца. Свакако је јасно — и ту нема потребе ни за каквим доказивањем — да појам *црква* није појам из примитиве у којој се креће свијест примитивних народа, и одакле, као из арсенала, ти народи узимају основне појмове у своме мишљењу и основне изразе у своме језику. Стари Словени, будући да су били примитивни пагани, имали су своју митологију која није била „ништа друго до народно сазнање природе и духа које

² Јустин Поповић, *Догматика Православне Цркве*, III, Београд, 1978, 548-549.

се испољило у одређеним сликама: зато она тако дубоко улази у образовање језика као првобитнога појављивања народног сазнања”.³

Давно прије додира са хришћанским мисионарима и упознавања са хришћанством, Словени су, преко Запада — у првome реду преко старогерманских племена, односно њихова језика — постепено ширили хоризонте свога сазнања и тако, провиденцијално, ширили значењски регистар свога језика: иначе како је могуће схватити да су у првим покушајима превода, посебно одломака *Светога писма*, заобиђени изрази који би асоцирали на било што паганско? Хришћански појмови вјере нијесу урођено наслеђе свих људи, него потпуно одређено учење које полази од јеврејскога народа да би у сфери и клими хришћанскога доживљаја откровења добили потпуније значење. Као такви, они су староме словенскоме језику саопштени споља и зато су главни термини тога учења или страногa поријекла или су одговарајуће протумачени. У моравској мисији Свете браће словенским народима је саопштен читав „један свијет нових појмова”.⁴ Потпуно је било нормално очекивати да они нијесу имали ријечи за изражавање тих нових значења — ово посебно стога што је свијет библијских идеја и преокупација у хришћанскоме обреду нешто што високо превазилази домете рустикалне лексике њихова језика. Али је исто тако извјесно да су ријечи крст, олтар, црква и још неке сличне биле већ „потпуно ословенење”,⁵ Језик *Светога писма*, током свеукупнога литерарног кретања, „не престаје да показује утицај на сваки нови покушај ширења значења ријечи, према мјери развијања мисаоности” тј. биле су у употреби код Словена и прије времена моравске мисије. Ван сваке је сумње да је тај стари језик, још прије крило-методијевских времена, служио као средство хришћанским појмовима: у противном — како би било могуће избјећи изразе који циљају на многобожачка значења, кад су превођени одломци *Светога писма*, и богослужбене књиге.⁶ Језик *Светога писма*, током свеукупнога литерарног кретања, „не престаје да показује утицај на сваки нови покушај ширења значења ријечи, према мјери развијања мисаоности”.⁷ У ту језичку предисторију старих Словена можемо да залазимо, да се у њу дубље упуштамо и да у њој тумарамо, али и, реконструкцијом, наићи ћемо на понеки поуздани ослонац који израња из прасловенске сфере духовности или у њу долази споља. Такав је старогермански израз *ga-mainos (gemaјnts)* од кога је настала њихова новија ријеч *Gemeinde* која има значење наших ријечи: заједница, сабор, скуп. Овоме термину претходи готски израз Улфилина превода *Светога писма* (крај IV вијека) *aikklēsjo*⁸ који добро асоцира на термин из грчкога изворника (*ἐκκλησία*) или из латинскога предлошка (*ec-*

3 Федор Буслаев, *Влияние христианства на славянский язык*, Москва, 1848, 65-66.

4 Franz Miklosich, *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*, Wien 1875, 2.

5 Федор Буслаев, *Влияние христианства на славянский язык*, 105. Истога је мишљења и Копитар у дјелу *Glagolita Clozianus*, IX и XXXII.

6 Исто, 90-91.

7 Исто, 89-90.

8 Исто, 114.

clesia); у ствари, он из њих проистиче. Ово нас упућује на пут према јасноме закључку да је Бог имао у своме провиђењу старе Словене као некад нејеврејске народе из времена старог завјета па их је на одговарајући начин припремао за примање библијске поруке. Дакле, словенски свијет је имао извјесне потенцијале у духовности, и клице у језику, за прихватање и регистровање стварности библијскога откровења коју ће му донијети и на његовом језику понудити, кроз проповијед и поуку, хришћански мисионари Кирило и Методије. Уосталом, изрази ЦРЪКЪ, ЦЪРКЪ, (*ἱερόν, ναός, ἐκκλησία*), још прије превода *Библије* постепено потискују многобожачки назив за храм. Додуше, паралелно с њима, у Русији се, све до XII вијека провлачи израз божница — термин којим се именује многобожаки храм или, у крајњој линији, неправославни храм, насупрот цркви.⁹

Код Германа и Словена се одомаћио, и мијењао своју форму, други један израз — такође грчки: *κυριακός*, преко средњега рода — *κυριακός*, што значи: Господњи а ту се подразумијева: дом, кућа *οἰκία*; иначе, придјев *κυριακός* је изведен из именице *κύριος* (=Господ/ин). Ово потпуно одговара значењем јеврејском изразу *הַיְהוּדָי*, односно синтагми *בַּיִת יְהוָה*. Од тога придјева у мушкоме роду, *κυριακός*, настао је старогермански термин *kirikō* или *kirihō*. Са њима можемо да упоредимо старовисокоњемачки *kirihla*, старонискоњемачки *kirika*, па староенглеске изразе *sigise*, као и даље данашњи њемачки израз *Kirche*, односно енглески *Church*. Слично је и шведско, финско и естонско *kirka*. Лако пада у очи да су главне фонеме, као и графеме, заједничке или блиске свима овим ријечима.

Ако узмемо у обзир да је могуће, и врло често, прелажење гласа *K* у *C*, или једноставна њихова замјена, лако је приметијети да грчко *K* у придјеву *κυριακός* имамо сачувано у германскоме термину *kirikō* и његовима даљим изведеницама. Та графема (*K*) је у енглескоме језику претопљена у *C*: отуда се њихов облик *sigise*, односно *sigse* развио у *C*, па у каснијим фазама тога језика имамо *Church*. Прелажење иницијалнога германскога *K* у *C* имамо у прасловенскоме и словенском језику цркви, односно цркви. Одавде се изведе, односно израстају, све варијанте овога термина које сријећемо у разним језицима велике породице словенских народа. Ваља напоменути, и узети у обзир, да је староенглески облик *sigise* постао од латинскога *sigisus*, и значао је првотно: округла или полукружна форма крстионице или хора.¹⁰

Тако, дакле, код Словена имамо: *церков*, код Руса: *церква* или *черква* код Бугара; *црква* и *цриква* код Срба и Хрвата, *црква* код Македонаца; *сѣгкев* код Словенаца; *сѣкев* код Чеха и Словака; *сугкев* код горњолужичких Срба; *сегквја*, *сегквја*, *сегквја*, *сегквја*; у пољском: *cerkiew*, поред другог изрази *soścoł*, који имају и Чеси, а има поријекло у староме изразу *kaštel* који значи: *утврда*, *утврђење*, *тврђава*. Садржајно значење ових словенских изрази је „храм уопште”, „скуп вјерујућих у Христа, Хришћанска црква”¹¹ Ко-

9 Исто, 113-114.

10 Исто, 116.

11 *Этимологический словарь славянских языков* (под редакцией О. Н. Трубачева), Москва, АН СССР.

начно, можемо их и разликовати: значење — скуп, збор, заједница вуче поријекло из термина *ἐκκλησία*, а значење црква-храм, везано је за *κυριακός* гдје се подразумејива *οἰκία*. Значи: *κυριακός* и *ἐκκλησία* су до извјеснога степена међу собом подударни.¹²

2. Ови изрази представљају појам који значи нешто веома дубоко и веома сложено. Међусобни однос чинилаца који улазе у његов састав и конституишу га, изражен је кроз један од епитета Цркве као заједнице. Тај епитет није спољна наљепница на организму Цркве, него управо обрнуто: он је само оспољашњење, манифестација или пројава унутрашњег њеног својства. За именовање тога епитета налазимо три израза, у форми придјева, одакле се изводи именичка форма њихова; то су: католички, екуменски, саборни — односно католичност, екуменизам, саборност. Значење ова три израза представља примарни и непосредни предмет нашега истраживања.

Узмимо најприје у разматрање два грчка израза — *καθολική* и *οἰκουμένη* — и видимо шта они значе.

Још је даровити и учени Аристотело у високој класици грчкој досегнуо до општега поимања и употребио израз *καθολική*, знаснивајући теоријски његово значење. Тако он у *Μεταφυσίци* (IV, 26, 1023б—1024а)¹³ каже следеће: „А (јединство) је двоструко: или као оно у коме свака јединица представља јединство, или по томе што јединство проистиче од њих свију. У првоме случају опште и оно што се назива општим у смислу целине је оно што обухвата мноштво бића, с тим што је предикат свакога од њих и што су сва једно у том смислу што је свако од њих јединственост...” (подвукао — ДМК).

Израз *καθολική* у смислу васцио *omnis propterea, überhaupt* нашао је Флоренски још код Ксенофонта, Платона, Демостена. Иначе, у хришћанству први употребљава ријеч *καθολική* Игњатије Богоносац (ad Smugn, с. 8).¹⁴

У хришћанству овај израз означава један одређени атрибут Цркве. Тај термин, а не атрибут — *καθολική*, је типична сложеница и изведеница: настао је спајањем двају израза: предлога *καθ* и придјева *ἅλος*, у акузативној синтагми *καθ' ἅλον*, значи: у односу на свијет, по свему свијету, посвудни, општи, уопште... Ову ријеч је могуће превести изразом латинскога поријекла — универзалан, јер су у њеним „зглобовима” садржани и општост и јединство које она изражава. Тај термин, универзалан, је латинска сложеница, и настао је од *unum versus alio*, што значи: једно се окреће (κ) свему. Ни најмање није тешко у овоме задњем елементу сложенице — *alio* препознати грчки израз *ἅλος*. Овај елемент, *ἅλος*, у тој сложеници — *καθολικός* — има логички акценат и носилац је значења.

12 Свящ. П. Флоренский: *Экклезиологические материалы*, „Богословские труды”, Т. 12, Москва, 1874, 176.

13 Аристотел, *Μεταφυσίκα*, превео Бранко Гавела, Београд, 1960, 132, на ово мјесто се ослања С. Н. Булгаков „*Православие*” Париз, 1965, 147. у спрском преводу ове књиге Љиљане Јовановић: Сергеј Булгаков, *Православље*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1991, 122.

14 Флоренски, исто, 128.

У најранијим преводима са грчкога — а то су они из Ћирилметодијских времена — на стари словенски језик кључне ријечи су остављене непреведене, једноставно су преношене путем транскрипције са словенским додатком, односно наставком (оусия, омусии, оупостась, католичьска), а доцније се преводe (соушъство, единосощьнь, съставъ, съборня)¹⁵ Ово је чињено, свакако, из бојазни од могућности погрешнога схватања новог значења преко старог израза који није имао развијену нову значењску димензију.

Истина, поред овога општехришћанског значења, и онога Аристотеловог, у грчком језику су се развила још два ужа значења ове ријечи. Тако је израз *καθολικῆ* у форми именице, био назив за финансијске чиновнике у Византији који нијесу били свеопшти, него управо обласни или локални.¹⁶ Други се израз, односно значењаска варијанта, односи на цркву у значењу храма, сакралне грађевине. Тако је католичьская она црква у коју долази народ једне парохије, на супрот приватним црквама-капелама, филијалним храмовима, манастирима... којих може бити више у једноме мјесту. У једноме манастирском комплексу може бити више параклиса, капале и мањих храмова, али главни храм је саборни. Ово значење синтагме *саборна црква* налазимо у једноме од најстаријих споменика словенске књижевности — у *Методијеву житију* (XVII гл.),¹⁷ гдје стоји да *Методијеве* остатке положиша вѣ съборнѣи церькви.¹⁸ Тај израз и његова значења имамо и данас у употреби на нивоу једнога мјеста (села, града или већег манастирског комплекса) — док на нивоу епархије имамо израз катедрала, тј. храм гдје се налази сједиште или столица (*καθεδρα*, *cathedra*) епископова. Још код Кирила Јерусалимскога постоји паралелна значењска употреба овога истог термина: исти назив се преноси са цијелога свесвјетског човјечанства на одређене вјерне хришћане једнога мјеста, на познато мјесно друштво или заједницу мјесних хришћана.¹⁹ Уопштени и упоједињени појам овдје су, у бити, исти — као што су апостоли у малој горњој соби у Јерусалиму (Јн. 20, 19) или мала општина првих хришћана у Јерусалиму били у истој мјери саборна заједница као данашња Црква. У питању је, очигледно, био идентитет квалитета минималне заједнице и свеопште заједнице човјечанства, а квантитет је овдје занемарив и нема никаква нарочитог значења.

3. Други израз, екуменизам, који добијамо посредно, преко западних језика — латинскога, па онда и других, има неупоредиво обимом мање, уже значење. Грчка ријеч (*οἰκουμένη*) уопште не може да има значење свеопштега, универзалног, него свјетскога — настањене земље: коријен ријечи *οἰκουμένη* чини ријеч *οἶκος*, што значи кућа. Тако се та два израза и

15 А. Гезен, *История славянского перевода символов веры. Критико-палеологическая заметки*, С. Петербург, 1884, 91. и даље.

16 Исто, 90.

17 *Панонска житија*, превео Петар Ђорђић, Нови Сад, 1963, 47.

18 Гезен, 91-92.

19 Исто, 92-93.

коријеном и значењем приближавају један другоме. У периоду Грчкоримске империје екумена је била средоземни базен са ближим дјеловима Азије — дакле, зависно од тога, екуменизам је типично историјска, а то значи временскопросторна, димензија простирања Цркве у свијету. На основу распрострањености по свијету Цркви се приписује атрибут екуменичности, односно католичности²⁰ мада, видјели смо, израз католички има и дубљу значењску варијанту.

Изразу екумена у потпуности одговара словенски термин васељена, односно његова придјевска форма: васељенска, кад се мисли на Цркву. Словенска ријеч *васељена* је изведеница: настала је стапањем предлога *въ* и трпнога прилога прошлог у неодређеном виду *селенъ*, *селена*, *селено* од глагола *вселити*: *вселеннаа ѿ оѡковѣѣтъ* што значи насељена, настањена, „накућена”, мисли се на област. Отуда синтагма васељенска црква означава Цркву која се налази у насељеноме дијелу свијета — дакле, у подручју цивилизације. Ова ријеч, *ѿ оѡковѣѣтъ* (*всьеленнаа*), је у вријеме постојања Византијске империје означавала прије саму Империју, него цио свијет. Зато, разумљиво је, ни васељенска црква није била свемирска (цијелогa свијета) Црква, него мјесна, односно помјесна — константинопољска, па је траг тога схватања сачуван све до нашега времена у титули њенога провјерерха. Пошто је израз *оѡковѣѣтъ* означавао настањени дио земље, а синтагма *всьеленская церковъ* значењем покривала подручје помјесне константинопољске цркве — онда је потпуно јасно да преводилац није имао могућности да шире значење грчкога епитета — *καθολική*, без остатка, прелије у словенски израз *всьеленнская*.²¹ Ово је нарочито јасно кад видимо да се придјев *всьеленнская* у примјени непосредно веже за Цариградску велику цркву *всьеленская церковъ*, а настањенога свијета је било и мимо њенога подручја, чак и мимо граница простране Византијске империје. Извјестан дио вјерујућегa хришћанског свијета је био везан за друге духовне и административне центре у Империји, чији поглавари нијесу имали у својој титулатури епитет *васељенски* (Антиохија, Александрија, Јерусалим; у западноме хришћанском свијету Рим).

Кад у *Символу вјере*, у старијим српским преводима, читамо да вјерујемо у *васељенску Цркву*, проистиче да ми Цркву раскатоличујемо, тј. расаборњујемо је и редуцирамо на обим њенога васељенскога постојања у историји. Било да се ту подразумијева цио свијет који је настањен било да је у питању само подручје васељенске патријаршије — ни у ком случају не одговара овај термин: у тексту *Символа вјере* он дјелује као стране тијело. У питању је типична редукција значења. Такво превођење није превод, него радакција и обрада на коју преводилац нема право. Црква као богочовјечански организам је католичка или католичанска, односно саборна, а њено постојање на Земљи и у потоку историје — то је екуменичност, екуменизам. Дакле, израз *екуменска* није епитет који означава Цркву као цјелину — не чак ни цијелу видљиву страну Цркве у начелу, него само њен дио који је присутан у историји одређенога времена и простора. Еку-

20 Исто, 93. и 98.

21 Исто, 98. и 99.

менска или васељенска је помјесна црква цариградска, а посвудна или католичка, односно католичанска — односно саборна Црква је Црква која је избила из мистичних дубина и проширила се свуда по цивилизованом свијету, и која ће касније да се прошири и међу варварима — тако да се она данас распросторила по цијелој Земљиној шару. На васељенским или екуменским саборима присуствују и активно учествују представници свих помјесних цркава, из цијелога настањеног свијета. Ако која од њих није заступљена на одређеном сабору преко својих легитимних представника, она накнадно добија одлуке тога сабора на сагласност и усвојење, да би их потом примјењивала.

Овдје је важно да примијетимо да треба у тим изразима — и грчком и словенском — да видимо филолошку разлику која је и лингвистичка; али садржајнобогословски гледана, она је дублет: да квалитет — оно што је опште (католичка, католичанска, односно саборна) присуствује без умањивања или измјене у појединачном или ужем (екуменском и васељенском). Поријекло томе значењском дублету можемо да наслутимо у прасловенској терминологији. Израз *оѡковѡѡнѡ* у *Остромирову јеванђељу* је преведен изразом *вселенная*. Још је преводилац *Библије* на готски језик, њихов епископ Улфила, употребљавао израз *midjungards* — у значењу станиште — мјесто гдје се станује. Та је ријеч, станиште, састављена по истом принципу као ријеч жилиште, што значи — мјесто гдје се живи. Словенска ријеч *кућа* (*kut-ja*) имплицира и носи собом елемент митолошке древности: она је жив одливак, негатив готскога значења у древним вјерованјима и предањима старих Словена. Као таква, она има значење нечега уског: на то указује прва компонента готске сложенице *midju-*, што значи (из)међу, док њен коријенски дио — *grads* значи *кут(ак)*, *угао*, *ћошак*, оно што је (са)грађено, заграђено, ограђено. Дobar индоевропеиста, посебно германиста, не би имао много труда да основну ријеч ове готске сложенице — *gards* повеже са садашњом њемачком ријечју *Garten* (= башта, врт, градина).

Али изворна словенска ријеч, сложена и настала ради превођења грчкога израза *оѡковѡѡнѡ*, носи у себи карактер нечега општег²² иако собом изражава наиван утисак човјека који гледа на цио свијет са прага своје родне куће.²³ Дакле, та наивност старих Словена, односно Прасловена, је била антиципација и подлога за поимање и правилно упијање онога дубљег битног својства Цркве — њенога унутрашњег квалитета који се оспољашњује и, колико може, хвата у уске, кратке, плитке...калупе људске ријечи. Тиме се и сама та ријеч продубљује, проширује, разраста, богати... садржајем, значењем, нијансама.

Овој тези којом се значењски диференцирају изрази *васељена* и *екумена* налазимо ослоња и у самој тексту литургије. Тако у *Литургији св. Јована Златоуста* текст једне молитве почиње овако: (Еще приносимъ ти словесную сѡю службу, в вселеннѡй, сватѡй, соборнѡй и апостольствѡй церкви...). Као што видимо, овдје фигурирају изрази *васељена* и *саборност*. Овај одло-

22 Буслаев, 103.

23 Исто, 188-189.

мак унеколико пружа могућност за овакве анализе. У наведеној реченици јасно је да су васељена и црква два паралелна појма која се значењем не подударaju. Истина, ријеч *васељена* је дата у именичкој форми; она је свакако другога значења но што је израз католичаност или саборност – зато њему придјевску форму налазимо у низу епитета у синтагми о Цркви. Дакле, васељена означава свијет у коме је организована Црква, а придјев саборна је један од епитета Цркве која је, као таква, нешто више него васељенска. Саборност је укоријењена у мимосвјетској и натприродној бити Цркве и отуд зрачи, свједочи и, као Црква, присуствује у времену и простору – у екумени, васељени. Дакле, екумена означава само дјелимични – временски и просторни – вид онога што значи *καθολικός* съборный.

У новије вријеме је у нашем језику из ријечи васељена изведена још једна нова ријеч – васиона. Крајем прошлога и првих година овога вијека обје те ријечи су имале исто значење. Тако, рецимо, Стеван Веселиновић у својој *Догматици Православне цркве* (Београд, 1911) говори о васионским саборима и о васионскоме појму догме. Тако те двије ријечи ставља напоре и данас *Правописни речник МС и МХ*, што значи да држи да им је значење исто. Међутим, временом тај дублет постепено нестаје, диференцира се, па у савременој терминолошкој употреби екавско *васељена* има значење само земаљског простора, док икаквско *васиона* има значење астрономскога или космичког пространства. Дакле, васиона је, у наше вријеме, шири појам па се васељена, као ужа, уклапа у њега – иако им је филолошко поријекло и дојучерашње значење било исто.

4. Придјев саборни, односно саборна, из којег је Хомајков извео неологизам саборност (соборность) има старословенско поријекло. Као и грчка изведеница *καθολικός*, тако је и ова словенска ријеч изведеница, настала стапањем двију ријечи: у питању је предлог *съ* и глагол *брати*: *съ + брати = събрати*. Зависно од фонетскога развитка предлога *съ*, односно његовог тврдога полугласника, који (предлог) *сад*, у сложеници *събрати* има префиксално значење, настале су три варијанте у разнима словенским језицима: *збрати, собрати, сабрати* – односно још три ако се тај перфективни глагол имперфектизује: *збирати, собирати, сабирати*.

Из тих лексичких елемената, још прије глагола, настала је именица *Съборъ* која је, такође из истих фонетских елемената, развила три своје форме: *збор, собор, сабор* – односно још три глаголске именице: *збирање, собирање, сабирање*, изведене – преко трпнога глаголског прилога прошлог – из имперфектизованог гласола: *збиран + је, собиран + је, сабиран + је*, последије чега је дошло јтовање које је, као резултат, дало: *збирање, собирање, сабирање*. И док оне прве три изворне или коријенске именице означавају нешто готово – дотле ове три посредне изведенице означавају поступак, процес, саму глаголску радњу, означену именицом. Из тих именица су изведени придјевци: *зборни, соборни, саборни*, односно прилози: *зборно, соборно, саборно*. Први од видова ове ријечи (*збир, збирање, зборно* – од глагола *збрати*) добијен је фонетским путем: иницијал и глас *съ* је озвучен и дао је нову фонему -з. Сличних примјера творбе ријечи имамо много у нашем старом језику, па и савременом. Тако, на примјер, имамо

оучити - оучен + ε = оученис, молити - молен + ε = моленис, бдѣти - бдѣн + ε = бдѣнис. Ове именице имају двојако значење: истим обликом — и то без промјене нагласка — означавају и ток радње и одређен садржај, односно обред. Тако и именица *собрање*, *сбрање*, *сбрање* једним истим својим обликом спаја и покрива оба значења — и оно које проистиче из оба глаголска вида — и перфективнога и имперфективног, — и сам процес који означава сама глаголска радња.

Свакако да ће бити интересантно да примијетимо још једну појединост. Наиме, ради се о следећем: синтагма *саборна црква* излази, послије филолошке анализе, да је значењска таутологија, односно синонимно понављање истог смисла кроз двије ријечи, односно двије врсте ријечи: да је придјев и именица. Ово видимо у факту да словенској ријечи *съборная*, насталој из коријена *съборъ* откривамо исто значење, добијено истим методом, као и грчкој ријечи *ἐκκλησία*. Уосталом, црква се именује *сабором* и скупштином, и у самој Библији (види Д. ап. 19:32, 39. и 40). Израз *ἐκκλησία* је преведен термином *съборъ* и у *Супрасаљском минеју*: ријеч је о говору (бесједи) св. Василија Великог који има наслов *Похвала о М мжченицѣхъ*; њему је предложак појам и сложени термин *ἐκκλησία μαρτύρων* преведен одговарајућим словенским ријечима *съборъ мжчениковъ*.²⁴ Доведена до краја, дакле доречена, ова мисао, односно овај превод, требало би дословно да гласи: *саборни сабор*, односно *црквена црква*, — дакле, нешто таутолошко у чему би се један појам дуплирао: изречен придјевом на поновљен именицом. Ово би била чиста таутологија, нефункционална докраја, јер њено понављање не доприноси никаквоме дубљем сазнавању. Кад бисмо ову синтагму развили у логички суд и рекли: *црква је црквена*, или: *сабор је саборан* — имали бисмо типичан аналитички суд, према Кантовој терминологији; а то је такав суд који нимало не проширује наше сазнање, јер је појам предиката садржан у појму субјекта. То су, као и ово наше превођење/преношење филолошке грађе, односно расправе, на канал философије — типично објашњавајући судови.

Код ријечи *сабор* имамо два значења. Једно од њих је дубље и избија непосредно из безданих дубина Цркве као њена битна особина; оно представља нешто што је из основа једно и јединито (израз јединствено, као да има друго значење и овдје не би имао адекватну примјену: јединствено је нешто што је у основу множинско а што је накнадно уједињено). Израз *сабор* означава нешто што претходи свакој множини; то је иманентно једно, јединито — реалност која претходи мноштву које се накнадно збира и у + једин + јује = уједињује. Израз јединито означава нешто конкретно што избија из априорне датости — док израз, јединство упућује на појам накнаднога и апостериорног значења које је, разумије се, апстрактно и изведено.

Поред тога основнога и примарног значења израза и појма *сабор* као основа и подлоге једнога, имамо и друго значење ријечи *сабор*, као нешто секундарно и накнадно — управо као што је накнадно и јединство оних који конституишу такав накнадни сабор или евентуално чине спољну стра-

24 Газен, 100.

ну и манифестују на конкретан начин оно првотно једно (израз *првобитно*, као да асоцира и на извјесну преегзитенцију, предпостојање, овдје није адекватан). Грчки језик овдје је неупоредиво одређенији па, према томе, и јаснији; нема никаква трага о мијешању ових значења: тамо стоји израз *σύνδοτος*, који, по своме склопу, означава сједињавање путева *σύν-δοτος*. Дакле, *σύνδοτος* или съборъ је скуп пастира црквених, или скуп вјерника једне црквене, односно народне структуре – парохије, епархије или чак помјесне цркве. Востоков у своме *Речнику* израз *σύνδοτος* преводи, односно тумачи, словенским придјевом съборный. Ову би разлику могли истаћи тиме што би израз *καθολικός* истумачили пословењеним грчким изразом синодални, синодски, што значи збирни, накнадно сабрани, а други грчки израз, дубљег значења, *καθολική*, да преведемо или истумачимо изразом саборни.

Грчки израз *σύνδοτος*, значењем и склопом, потпуно одговара рускоме изразу съезд; такав је и израз латинскога поријекла конгрес који је настао из предлога *con* и именице *gressus* – што значи ступање, ход, корак. Ове двије изведенице – *σύνδοτος* и *congressus*, – значе исто што и наша ријеч скуп, збор, сабор. Али у грчкоме постоји друга ријеч којом се означава појам гдје се састају путеви; то је *σύνδρομος*, настало од *σύν* и *δρομος*. Ово означава исто оно што и наша ријеч раскршће, раскрсница: раз + крст + је. Дакле, имамо гледање на објект и прилажење њему, у грчкоме, а у српском обрнуто – субјект стоји у средишту и мотри како се крстовидно (крстообразно) раз-(и)-лазе путеви од њега као центра.

5. У Институту за српскохрватски језик САНУ, разумијевањем и добротом директора и научнога и радног особља Института, омогућен ми је увид у рукописну грађу за *Речник Српскохрватског језика*. Детаљно сам прегледао материјал под одредницама: католички, екуменски, саборни и свих варијаната које из њих слиједи. Одмах ми је пало у очи да немају у ексцперираној грађи именице *саборност* – изведенице апстрактнога, уопштавајућег значења, док имају све друге изведенице из коријенске именице сабор.

Неколико илустративних примјера, преузетих из поменуто Академијине грађе, и неколико навода из штампаних лексикона омогућиће нам непосреднији увид у значењско шаренило ових ријечи, као и у преплијетање ужега и ширег значења њихова.

А. Филолошки дублети *католички* и *католичански* показују извјесно диференцирање у примјени. То ћемо илустровати следећим примјерима:

1. Ми смо Римљани, али нисмо незнабошци, него исповидамо римски католички закон.

А. М. Reljković, *Satir ili ti divji čovik*, Zagreb, 1895, 8.

2. Имају дви цркве, католичанска једно, друга грчкога закона.

Исто, 95.

3. Црква се зове посвудном или католичанском...

Н. Милаш, *Православно црквено право*, Мостар, 1902, 222.

4. ...тада су хришћани остали подељени на две цркве: латинску или католичку, која стоји под старешинством римског папе, и грчку...

Влад. Радојевић и Миливоје Настасијевић, *Историја образованости*, превод са француског, Београд, 1910, 93.

5. Вук у *Ријечнику* (II издање, 650) не региструје одреднице католички и римокатолички, али Рим и Римљанин одређује као Lateiner, dem Ruthus nach, односно homo rithus romanī.

6. Католик – припадник римокатоличке црквене заједнице.

Речник МС-МХ

7. Католицизам – хришћанска вероисповест којој је на челу римски папа.

Речник МС-МХ

8. Католицизам – један од три главна правца у хришћанству, напоредо са православљем и протестантизмом.

Философская энциклопедия, II, 477.

9. Католичанство: 1) католичка вероисповест и припадање њој и 2) сви католици као верска заједница.

Речник МС-МХ

10. Католичност и католичанство у RЈAZU (IX, 342-344) и католичко (исто, IV, 898-899) су појмови везани искључиво за Рим.

Поређење и лингвистичко испитивање ових ријечи даје нам овај резултат:

1. израз: католик, католичански, католички односе се на нешто опште (3)

2. католик и католичански, односно католички, везано је за Рим, односно римокатолицизам као конфесију (1, 2, 6, 7, 8, 9, 10).

3. католички, католичански, је дублет који употребљавају и православни и римокатолици – баш у варијанти католичански (1, 2, 3), а у смислу општи.

4. католички, то је епитет Цркве која, изгледа, рефлектира на општост, али се ипак везује за Рим, односно папу (1, 4, 6, 7, 8, 9, 10) – док се друга, православна црква одређује етничком припадношћу: грчкога закона, грчка (2, 4).

Б. 1. Екумена *οἰκουμένη* је назив за настањени дио Земље, па се, отуда, израз екуменизам односи на цио свијет: васељенски, свеземаљски, посвудни.

Види *Речник САНУ, V, 181.*

2. *Речник МС-МХ* појам екуменизам објашњава као „настањени део Земље, цео свет, васељена“, а „екуменски који се односи на екумену: општи, васељенски“.

3. Максим Горки је „суделовао... на победи... нове екуменске етике“.

Вељко Петровић, *Песнички лик Максима Горког*, „Наша књижевност“, II, 1946. 167.

4. Свеземаљски, васељенски – патријарх, сабор – титула источноправославнога патријарха у Цариграду.

Вук, *Рјечник*

5. Екуменски карактер, империјални карактер православља, који су Византија и Грчка у својим царствовањима имале, Свети Сава је свео на одржавање духа православља кроз српски народ...

Владимир Велмар-Јанковић, *Поглед с Калемегдана*, Београд, 1938, 143.

6. Имао је своје свеце и своје православље, а ипак (а ријеч је о српскоме народу) није својим народним обележјем Цркве демантовао екуменски и универзални карактер хришћанства...

Исто, 99.

В. 1. Герасим Зелић наводи синтагму „саборно служити”

Житије Герасима Зелића, I, 184.

2. Јединост, светост, соборност и апостоличност Цркве православне ја никада нисам хтѐо у сумњу доводити...

Србске новине, 1851, 193.

3. Али... се већ соборност хришћанске цркве, њена колективна делатност, показала немоћном у борби против Духа Тмине.

Нова Европа, 1925, 12, 154.

4. Личност која верује мора бити саборна.

Живот и рад, 1928, 34.

5. Ми те држимо за нашега саборнога сина...

Никанор Грујић, *Свети Сава Немањин I*, Сремски Карловци, 1861, 197.

6. Крсна имена... преславе обштинске... и сабори код манастира, то су... алке које сједињавају васцијелиј народ...

М. Ђ. Милићевић, *Часови одмора*, I, Београд, 1948, 17.

7. Синтагму „саборни договор” даје Тихомир Остојић

Доситеј у Хопову, Нови Сад, 1907, 156.

8. Звонимир бје проглашен краљем... саборним и једногласним избором.

Ф. Раčki, *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga*, Веč, 1861, 107.

9. ...и саборно је одлучено да народ српски бира себи представника и врховну главу своје Цркве

Станоје Бошковић, *Слике из српске историје*, Београд, 1882, 25.

10. ...стога ћемо бирати заступника у наш сабор.

Срђан Будисављевић, *С личке груде*, приче, Загреб, 1913, 35.

Ако сад пажљиво размотримо функцију ових ријечи у контексту који имају (сабор, саборно, саборни), примијетићемо да она није увијек иста.

1. Она има значење нечега унутрашњег, претходнога и општег (1, 2, 3, 4 и 5)

2. Она има значење нечега спољашњег и накнадног са елементима и нечега унутрашњег (6 и 7)

3. Она има и значење нечега искључиво спољашњег (8, 9 и 10)

4. У последњем контексту (10) ова ријеч има значење административно-управно-политичко.

Првих пет примјера са трима задњима немају ничега заједничког у значењу, док два средња могу да буду, донекле, употребљена не само у

другоме смислу који им је, види се, примаран, него унеколико и у првоме смислу. Дакле, иста ријеч може да изражава различите смислове, чак и дивергентне — зависно од контекста реченице, односно пасуса или цјелине књиге као шире и обухватније структуре у коју је уграђен односни израз; у овоме случају то је ријеч сабор и њене изведнице.

Речник МС-МХ даје више варијаната у значењу ријечи сабор — али не региструје ни један примјер првога, претходног значења. Вук у своме *Рјечнику* овај израз објашњава њемачким ријечима *Versammlung*, односно *Kirchenversammlung*, *Versammlung des Volkes*.

Упорно инсистирање на значењскоме двојству лексеме *ката* и *ѡлог* нема никаквих филолошких основа. Трагање за филолошким коријенима израза католички и католичански доводи нас на исту полазну основу — *ката* и *ѡлог*, односно *ката τὸν ѡлог*, што значи да је та ријеч изведена из акузетивне синтагме. Посебно је питање значењска варијанта овога термина на Истоку и на Западу, али то нема никакве везе са лексемом самом по себи.

б. У савременоме нашем језику нашао би се понеки дублет овога типа; такав је, на примјер, овај: из именице пророк изведени су придјиви пророчки и пророчански, и именице изведенице пророштво и пророчанство. У питању је типичан дублет. Први од ових израза преузима све више маха, као и израз католички што превагује над термином католичански — поред осталог, можда, и због краткоће. Ова друга варијанта са продуженом основном је раније преовлађивала и, бар код ријечи католичански, она је филолошки оправданија. Слично је и са изразом пророчански који, и без етимолошкога оправдања, редовно налазимо у старијим пјесмама и причама народним. Очигледно, ова краћа варијанта биће да је русизам који најприје улази у наш књижевни, а онда и говорни, језик преко богословских уџбеника, преведених са рускога.

Исто тако стоји питање и са изведеницом из именице Бог: умјесто руског божество, у српскоме језику имамо израз божанство, а на боштво; али зато у сложеници немамо оно што би логично фонетски следовало из српскога израза божанство, него — безбоштво, док израза безбожанство нема у употреби.

Друга једна ријеч, отац — рускословенски и руски: отец даје изведену ријеч отечество односно отачаство у српскоме изговору, у значењу отаџбине — од које би било значење ријечи оташтво, као вјештачки изведено апстраховано и уопштено, изведено из конкретнога израза отац. Ријеч оташтво имамо врло ријетко у употреби; умјесто ње јавља се новија ријеч очинство, добијена преко присвојнога придјева који је изведен из именице отац — очин; у рускоме језику из именице отец изводе се нове ријечи — отчество и очество.

Дакле, цио проблем код ових придјева чини глас *е*, односно у српкој фонетској традицији *а*: католически — католичански; божески — божански; отечески — отачаски... а онда дође накнадно или секундарно појављивање назалнога гласа *н* који ову разлику појачава, затварајући слог и продужујући основу дате ријечи. У дубоким слојевима испод *е* и *а* налази се стари словенски полуглас који се члана у два рукавца који чине двије

посебне традиције: српска даје *ан* а руска *е*. Краћи придјевски облици су извођени из именица: католик — католички, пророк — пророчки, Бог — побожан, безбожан; отац — отачки.

7. Узећемо у разматрање још један израз који, формално узето, нема баш много везе са овим што нас овдје непосредно интересује — али зато виђен изнутра, он је итекако важан за разјашњење третираног питања.

Будући да су битна својства Цркве иманентна Цркви и избијају из ње-нога бића, а нијесу спољашњеформална ствар, скрећемо пажњу на глагол *вршити*, у вези са божанственом литургијом. Пошто литургијска радња није нешто индивидуално, него саборно, заједничко, апсолутно је погрешно и непотпуно рећи: вршити литургију. Ту безусловно мора да стоји композитум сь који даје тој ријечи социјативну димензију: совершити. Овај глагол иако перфективан, има елемената трајности, па у преводу на савремени наш језик може да означава завршавање, крај литургије; а сложену ријеч со-вршати, трајнога значења, преводимо на наш језик овако: са + вршити = савршити, што значи: вршити заједно, а не сврашавати. Уосталом глагол завршносвршенога значења непотребно се имперфектизује, и ми се поводимо за њим, управо за његовим иницијалним *с*, а уопште не поимамо димензију саборности — тако битну за литургију. Овдје, уосталом као и код многих сличних ријечи, треба имати истанчан слух за језик, па пазити да почетно *с* не буде озвучено и пређе у свој звучни парњак: *з*; у том случају ћемо умјесто трајнога савршити добити глагол свршенога глаголског вида — завршити. То је потпуно други смисао и он означава завршену, а не трајну радњу. Израз *савршити* у пуној мјери открива у свештенослужитељевој функцији димензију саслужења у тајни свете евхаристије. Да свештеник не врши литургију сам, него у литургијској радњи сарађује — истичу сви облици множине у молитвеним текстовима, који уопште нијесу множина у смислу накнаднога збира, него исконски израз саборних дубина из којих израста мисао — порука с којом се веже та ријеч. Многе пјесме, и још више молитве из чина литургије, имају тај смисао. Али, више можда од осталих, односно наглашеније, истакнуто је свештениково саслужење у величанственој и светој тајни евхаристије, следећим ријечима: Благодаримъ т и ѿ службъ сей... аще и предстоятъ тебъ тысащи архангеловъ и тмы агеловъ, херувими и серафими, шестокрилатїи, возвышающїиса пернатїи...

Ту заједницу у саслужењу свештеника са осталим учесницима у литургијској жртви, са свим духовним силама, наглашава и почетак следеће молитве који гласи: Сь сїми и мы божественными силами... а та молитва чита се за вријеме пјевања пјесме сватъ, сватъ, сватъ...у којој је такође наглашена небоземна димензија и садржина заједнице. Значи, предлог *с* који је у функцији префикса, у овом случају има социјативно значење: савршити, савршење — док друга његова функција није таква, него је финална: свршити. Из таквога глагола можемо добити именицу свршавање, али је то типична монтажа — језички хибрид. Та именица треба да означава глаголску трајну радњу, а сам глагол је перфективан. Истина, он се имперфектизује — али онда имамо код именице друго значење: то је радња

koja se više puta ponavlja: *свршити* — *свршавати* — *свршавање*. Према томе, неупоредиво је адекватнији израз социјативног значења — *савршити*, *савршење*, јер изражава димензију заједнице, саборнога служења које је трајна радња, него ли уобичајени термин *свршавати* који је механички склопљен и данас је у нас у редовној употреби. Елементи из којих је састављен нијесу узети и адекватно употребљени и зато он, као њихов резултат, није примјерен значењу које треба да прими и изрази, него упућује на погрешну страну. Зато између те ријечи и значења које се њоме изражава постоји нека унутрашња несагласност у којој се осјећа нека унутрашња напрстина која прелази у разлаз. Очигледно, сложеница *сослужити* — *српски саслужити* — изгубила је у осјећању људи једнога одређеног времена смисао трајности, па су је, схватајући је као свршену радњу, имперфектизовали. Тако је дошло до стварања глагола учесталог значења који овдје треба да означи трајну радњу, и његове даље употребе, а то уопште није примјерено литургијскоме значењу. Сада је једини исправан пут да се у говору и у писању вратимо на оно изворно што је адекватна лексичка посуда којом треба да изразимо своје догматско поимање саборности, исказане кроз литургијски обред. Тако ћемо ваставити изворни облик *саслужити*: социјативни префикс *са* — и глагол који исказује трајност радње — *служити*. Тада ћемо имати глагол *саслужити* и глаголску именицу *саслужење*; а из ове друге ријечи нову именицу — *саслужитељ*, а не *саслуживатељ*, како би логички и етимолошки требало очекивати из непотребно, одн. прогрешно, имперфектизованог — *саслуживати*. Те ријечи коју би логично било очекивати, уопште нема у нашем језику — то је факт који нас упућује на јасан закључак да логично и фактично не морају бити увијек подударни. Ово *с* је двојаког поријекла: *с* или *са* социјативног значења потиче од предлога *сж* из старословенског, који иде са инструменталом; а друго *с*, односно *са* потиче од предлога *сѡ* који иде са генитивом, и има аблативно значење.

8. Слична је улога овога *с* са још једним изразом — *сѡвѡсть*. Из те једне старе ријечи данас имамо у нашем језику двије, не баш истога значења, као ни значењског обима — *свијест* и *савјест*. Основни дио њихов је исти из старог словенског коријена — *вѡд* —. Глас *ѡ* у ријечи *вѡсть* се развио у *-ије* у ијекавскоме говору, односно у *-је*, кад није под акцентом или нема слоговне дужине. Иначе, у екавскоме говору основни дио ријечи је исти код обје ријечи: *савѡст* и *свѡст*. Разлику налазимо само у префиксалноме дијелу њеном, односно у вокализацији полугласника. У српској фонетској традицији то је *-а*: *савјест*, а у руској *-о*: *совѡсть*.

Наше данашње двије ријечи — *савјест* и *свијест*, односно екавски *савѡст* и *свѡст* — разилазе се у творбеноме поступку на префиксу *сѡ*: код једне назални глас је вокализован, и добили смо *са-*: *савјест*, *савѡст*, а код друге је полуглас испао па је остало само *с*: *свијест*, *свѡст*. Те двије ријечи данас у нашем говору и у психолошкоморалноме осјећању нити покривају исту „површину”, нити испуњавају исти обим, нити пак имају исто значење: *савјест* је ширега значења него *свијест*. Префикс *сж* који је дао *са-* има социјативно значење које се изражава кроз цијелу сложеницу, па *савјест*,

односно савест, има значење учествовања у знању заједно са неким другим – у питању је типично саучествовање, *participatio*, у знању, са неким другим; у овом случају са вишим бићем – Богом.

У другој ријечи, свијест, односно свест, гдје је, испадањем полугласа, остало само *с-*, добили смо префикс сужавајућег и упоједињавајућег значења, па је таква и читава сложеница: свијест је знање самога себе, знање сведено на себе и упоједињено – редуцирано на сам субјект. У именици савјест, савест, која је ширега значења, чува се смисао прелазности и трајности глаголске радње, а у изразу свијест, свест, као да се губи трајност јер асоцира на глагол свести, сводити на једно, а прелазност је сведена на сам субјект, чак и онда кад је у питању свијест, свест, о нечему другом.

Да нам разлика социјативне и аблативно-финалне функције префикса *с-* буде још јаснија – поћимо корак дубље, потражимо њихове коријене, који су различити. Наиме, социјативно значење или значење заједнице има старословенски предлог, односно префикс, *сж*; он у црквенословенскоме, услед фонетске промјене, гласи *со-*, а у српкословенскоме *са-* – отуд наше савремено *са-*. Изведенице тога, социјативног значења често испоље стари коријен, па имамо сукобити се, сударити се... увијек у значењу једнога науспрот другоме; често и паралелнога сарађивања, као: супруг, суграђанин, сусјед... Аблативно-финално значење никако не може да има ово 'у' које потиче од 'ж', него само 'о', односно 'а' које потиче од старословенскога тврдог полугласа (ъ) . Дакле, *сж* је значило: *са* (неким), а *съ* – *са* (нечега или некога). То двоје, и поред данашње сличности, никад нијесу били исто; значењем, ни данас. Уосталом, то су предлози различитих значења и иду са различитим падежима: први (*сж*) са инструменталом социјативног значења, а други (*съ*) са генитивом аблативног значења.

Значи, преузете грчке калкове, шеме у творби ријечи, треба правилно из основа појмити и правилно развијати њихове нове облике – тако да органска повезаност њихових структура и облика правилно прима и чува и адекватно изражава њихово унутрашње значење и адекватно преноси поруку.

9. Од наших писаца уопште, посебно богословских, Јустин Поповић има најразвијеније чуло за њихово поимање и најразвијенији дар за аутентично преношење облика и смисла калкова. Зато он не само да правилно схвата њихов смисао, него га и адекватно прелива, односно отискује у новој, српској језичкој материји, односно градиву. У самој ствари, он држи континуитет те традиције од грчкога *с* кога су преведене наше и свете и свештене књиге, преко нашега старог језика који је добро следовао тај поступак – све до својих језичких изражаја који, у ствари, настављају ту традицију, а то је начин економичнога и згуснутог изражавања. Додуше, он не преноси само те моделе, него и ствара некад сам кованице сличне тима – понекад и с недостаском: на примјер израз савршити имамо код њега у преводу молитве св *совершивій...*²⁵ а требало је употребити ти-

25 Штампано непотписано на крају књиге *Службеник*, Издање Светога архије-

пично перфективно значење -- свршити, како би се избјегло свако колебање у погледу тачног значења. Истина, ријеч сатворити имамо и код пјесника – Ти сатвори, вељи Боже²⁶ – али ту се ради о слогу више ради дужине стиха, односно потребе ритма – дакле, у питању је *licentia poetica* а не критички заснована употреба ове ријечи.

Сви изрази које смо овдје навели и дали дубљу анализу њихова састава указују на дубине и преносе смисао који из тих дубина струји кроз њих. Ниједна од тих ријечи не може да се третира изоловано и сама за себе, јер ријеч је – ријеч тек у реченици. Реченица као исказана мисао је, у ствари, цјелина и норма: од ње се иде на мање јединице – ријечи, слогове, гласове... и на веће цјелине – синтаксичке и стилске.

Summary

Dr. Dimitrije M. Kalezić

THE PHILOLOGICAL AND THEOLOGICAL MEANING OF CATHOLICISM, ECUMENISM AND SABORNOST

The author examines these words in their linguistic and grammatical origins, their functionality, and their ability in expressing God's revelation. He then examines these words as expressions of attributes of the Church. He examines the philological meaning of the word Church, pointing out its theological content and depth. He then examines the theological dimensions of these three words. The author concludes that, looked at philologically, these words express the unity of the Church between God, angels, saints and man both in time and eternity.

рејског синода Српске православне цркве, Београд, с. а. 227.

26 Бранко Радичевић у пјесми *Молитва*, два пута. – Цитирано по књизи *Песме Бранка Радичевића*, Нови Сад, 1905, 54.